

9. Tjuvriksdag och fångkamp

Skyddsvärnet inrättar en socialmedicinsk mottagning och omorganiserar

1960-talet: Några aktuella årtal

- 1961** byggdes Berlinmuren.
- 1962** inrättades nioårig grundskola i Sverige.
- 1963** mördades president John F. Kennedy.
- 1965** ändrades fångvård till kriminalvård.
- 1965** trädde brottsbalken i kraft.
- 1965** avskaffades lösdriverilagen. Telefon, radio, TV och bil tillhörde vanligheterna i den ökande levnadsstandarden.
- 1966** öppnade Kumla som den första i en serie planerade anstalter som aldrig fullföljdes.

Fångkamp

Sensommaren 1966 hade anstaltsläkaren Bertil Wikström tagit initiativ till ett möte i Strömsund – ”tjuvriksdagen” – med före detta fångar, jurister, journalister, socialarbetare och andra. Mötet uttryckte stark kritik mot den ”vård” man ansåg omöjlig att ge på anstalt. Man påvisade även skador som en anstaltsvistelse kunde ge, enligt ny forskning.

Ett antal förslag till förbättringar lades fram: Avskaffande av brevcensur, avskaffande av isolering, fler permissioner, utökade besöksmöjligheter m.m.

Ett par veckor efter ”tjuvriksdagen” i Strömsund 1966 bildades Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering (KRUM) med Wikström som ordförande och med starkt stöd från bland andra ungliberalerna. Ordförande i arbetsutskottet

blev Hans Nestius, som ett par år senare var med om att starta Pockettidningen R. I programmet stod inskrivet att KRUM skulle verka för ”avskaffandet av fängelsestraff och andra, liknande frihetsberövanden”.

De politiska partierna överrumplades av den radikala kritiken som riktats mot kriminalvården mot slutet av 1960-talet och skrev i början av 1970-talet in minskad användning av fängelse i sina program. I november 1970 bildades på Österåkersanstalten Fångarnas fackliga centralorganisation (FFCO). Vid ett möte i december samma år presenterade centralorganisationen en kravlista på 16 punkter för kriminalvårdens representanter. Bland annat ville man slopa arbetsplikten och ha senare inläsningstider. Mötet kom till som en följd av fångarnas mat- och arbetsstrejker. När överläggningarna strandade inleddes nya strejker. Arbetsgrupper tillsattes och följdes av nya motsättningar och strejker.

Narrspel

Dåvarande generaldirektören på kriminalvårdsstyrelsen, Torsten Eriksson, kallade KRUM:s tillkomst för ett ”narrspel”, som bedrev ”okunnigt och elakt förtal av kriminalvården”. Han uppmanade aktivisterna att ”folka till sig en smula”. (Brev till Expressens ledarsida den 26 augusti 1966.)

Lokalavdelningar bildades på de orter i landet där det fanns en anstalt. KRUM var det första i raden av de så kallade R-förbunden. Gemensamt för dessa var att de i huvudsak var klientorganisationer. De hade också en radikal och antiauktoritär samhällssyn. Psykiatrins patienter skulle bilda RMH (Riksförbundet för Mental Hälsa) några år senare och RFHL (Riksförbundet för Hjälp åt läkemedelsmissbrukare) hade då redan startat. RFHL blev pådrivande i opinionen för stöd och upprättelse åt narkotikamissbrukare. Senare skulle RFMT (Riksförbundet för Miljöterapi), ALRO (Alkoholproblematikers Riksorganisation) och RFFR (Riksförbundet för Familjers Rättigheter) också bildas i R-traditionen. Pockettidningen R blev deras gemensamma opinionsbildande tidskrift. Med redaktörerna Hans Nestius och Stig Edling blev tidskriften en journalistisk sensation och bidrog starkt till att lyfta fram de social- och kriminalpolitiska frågorna i ljuset. De sociala frågorna låg i tiden och Pockettidningen red på den vägen samtidigt som man var med om att driva på den. Samhällskritiken firade triumfer. Sådan var tiden mot slutet av 1960-talet och vid inledningen av 1970-talet.

Lennart Geijer – engagerad i kriminalpolitiken

I boken "Fångarna i välfärdssamhället" från 1991 intervjuas Lennart Geijer, justitieminister mellan 1969–1976, under rubriken "Straffets funktion är att tillfredsställa människornas vedergällningstänkande". Geijer var engagerad i sin tids kriminalpolitik och gjorde klara ställningstaganden i radikal humanitär anda. I intervjun sa Lennart Geijer bland annat:

"Undan för undan har jag kommit till grunduppfattningen att straffets uppgifter och funktion är att tillfredsställa människornas vedergällningstänkande. Straffet har ingen som helst betydelse för frågan om brottslighetens ökning eller minskning. Brottsligheten kan öka eller minska, men det beror inte på att man ändrar straffsatserna. Straffet är enbart till för att vedergällningstänkarna ute i samhället ska känna sig nöjda. Det är förskräckligt. Det går inte att utrota detta vedergällningstänkande, som sitter så djupt i mänskligheten."

Lennart Geijer hänvisade till Karl Schlyter (justitieminister 1932–1936). Denne satte vård före straff och Geijer ansåg honom vara den förste som tänkte på vad som skulle hända fångarna vid frigivningen och hur man skulle förbereda dem för denna.

Mot detta humana tänkande stod vedergällningstänkandet. Enligt Geijer var det omöjligt att finna en kompromiss mellan dessa båda tänkesätt. Han citerade Schlyter, som på sin ålders höst yttrade: "Jag kan inte ge mig in i diskussionen längre. Mitt hjärta klarar inte längre att lyssna till vedergällningstänkarna."

Höjda straff, ansåg Geijer, avskräcker inte från att begå brott, men försvårar återanpassningen. Hämnden är en drift hos människan och hämndbegäret är starkare än kunskapen om att hårdare straff inte hjälper. I strafflagen står inget om att döma till fängelse för att tillfredsställa hämndbegäret. Tvärtom – där anges att straffet ska avskräcka från brott och att åtgärder ska vidtas för att främja återanpassningen till samhället.

Skyddsvärnet inrättar en socialmedicinsk mottagning

I samarbete med den statliga skyddskonsulentorganisationen överlämnade Skyddsvärnet, liksom tidigare, de mindre krävande övervakningsfallen till enskilda övervakare. Av de 882 personer som övervakades under året var 475 villkorligt dömda, 309 villkorligt frigivna, 77 försöksutskrivna från mentalsjukhus och 21 frigivna från tvångsarbete.

Personundersökningarna var brådsakande och utfördes därför främst av Skyddsvärnets heltidsanställda, men 100 av årets 476 undersökningar utfördes av utomstående medhjälpare.

Föreningens allmänna hjälpverksamhet var främst inriktad på att skaffa klienterna arbete och bostad och att ge medicinsk rådgivning och behandling. Läkare och psykiatriker hade, i form av en socialmedicinsk klinisk mottagning, tagit steget in i Skyddsvärnet. Socialmedicinen – en samhällsmedveten gren av läkarvetenskapen – kopplade ihop sociala problem med ohälsa. Klienterna hade allt oftare alkoholproblem, psykiska problem och andra sociala handikapp. 350 patienter hade år 1960 avlagt 450 besök på den konsulterande psykiaterns veckomottagning på Drottninggatan 77. Personalen samrådde med psykiatern i svårbedömda personundersökningsfall.

Skyddsvärnet väntade fortfarande på att få statligt och kommunalt anslag till inackorderingshotellet.

Skyddsvärnet omorganiserar

Av verksamhetsberättelsen för 1962 framgår att övervaknings- och tillsynsverksamheten vid Skyddsvärnet i Stockholm organiserades om. Skyddsvärnets övervakningsuppdrag koncentrerades till villkorligt frigivna i vuxen ålder inom Stockholm och minskades för övriga övervakningsuppdrag. För kriminalvårdsklienter, som inte stod under övervakning, fick föreningen hela ansvaret för hjälpverksamheten. Personundersökningsverksamheten minskades kraftigt och flyttades huvudsakligen till skyddskonsulentdistrikten.

Enligt statsmakternas beslut bemyndigades också Föreningen Skyddsvärnet att fungera som skyddskonsulentdistrikt för Stockholms stad från den 1 januari 1965 till den 31 december 1977.

Bekymmersam ekonomi

Skyddsvärnets ekonomiska situation var bekymmersam. Ett driftunderskott måste täckas av ett lån på dryga 50 000 kronor. Dock konstaterades: ”I verkligheten torde föreningens ekonomiska ställning vara avsevärt bättre, emedan dess fastigheter har högre försäljningsvärde än det bokförda.”

En stark styrelse

Under Skyddsvärnets 50:e verksamhetsår bestod styrelsen i Stockholm av följande tio personer: kontraktsprosten Bertil Mogård, ordförande, fångvårdsdirektören Gunnar Rudstedt, vice ordförande och förste byråinspektören Ingemar Lundgren, skattmästare samt ledamöterna socialdirektören Helge Dahlström, socialläkaren docenten Gunnar Inghe, chefsläkaren Gustav Jonsson, rådmannen Harald Källander, fru Elsa Lindberg, direktören Erik Norman och folkskolläraren S.Velander.

Hemligheten bakom 100 års överlevnad och tillväxt ligger i att organisationen, genom hela sin historia, lyckats rekrytera socialt engagerade personer för alla olika uppgifter.

År 1962 avgick Bertil Mogård som styrelseordförande efter 26 år. Han ersattes av ledamoten av Skyddsvärnets styrelse Erik Norman. I en artikel av Lennart Wälivaara i Tidskrift för kriminalvård beskrivs Mogård som ”genomgående skeptisk emot välgörenhet som ersätter lagstadgad, offentlig omsorg. Däremot ville han ivrigt uppmuntra enskild filantropi att komplettera denna offentliga hjälpverksamhet.” Bertil Mogård satt med i Skyddsvärnets styrelse fram till sin död år 1970.

Övervakning av villkorligt frigivna

Regeringen hade uppdragit åt Skyddsvärnet att svara för övervakningen av de villkorligt frigivna i Stockholmsområdet. Övervakningsarbetet var nästan helt inriktat på denna grupp. De som var dömda till skyddstillsyn togs om hand av skyddskonsulenterna. Skyddsvärnets övervaknings- och eftervårdsarbete sköttes av byråföreståndaren, den biträdande byråföreståndaren och nio assistenter.

Skyddsvärnet i Stockholm
Tegnérgatan 37, Box 45 037, Stockholm 45

Växel

08/24 26 80

Byråföreståndare Helmer Eriksson
Bostad: 37 18 68

Inspektör Bertil Andersson

Assistent Harriet Ahrfelt

" Göran Björemyr

" Lisbeth Fornell

" Tage Gustafsson

" Olle Eriksson

" Ingrid Jonasson

" Lizzie Lundahl

" Gudrun Norde

" Olof Åberg

Läkarmottagningen

Professor Gunnar Inghe

Överläkare Per-Erik Fries

Bitr. läkare Irene Matthis

1:e kurator Lennart Wälivaara

Sjuksyster Gurli Friek

Kanslist Helmy Åsberg

Björk ahemmet, frigångshem

Kalvuddsvägen 7, Hässelby villastad

08/38 04 56

Postadress: Päck, Vällingby 5

Styresman: föreståndare Per Nyblom

Arbetsledare: trädgårdsmästare Alvar Malmgren

Husmor Märta Malmgren

Skyddsvärnets 20 anställda år 1966.

Skyddsvärnets arkiv.